

Feyza Ceyhan ořtu (feyzaceyhancostu@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8643-4704)
Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakóltesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı

Sevim Güler (gsevim732@gmail.com, ORCID: 0009-0003-1912-8442)
Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1576496>

30.10.2024

Geliř Tarihi
Submitted

24.06.2025

Kabul Tarihi
Accepted

Arařtırma Makalesi
Research Article

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE: STOA OKULU VE TARSUS'UN ÖNEMİ¹

Özet

Antik Yunan'da Helenistik Dönem ve Roma Dönemi içerisinde en etkili olan ve kendisinden sonraki dönemlere de düşüncelerini yansıtan okullardan biri Stoa Okulu'dur. Dört yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca sayısız filozofu yetiştirmiş Stoacılığın etkisi Antik Dönem'den sonra da devam etmiş ve erken dönem Hristiyan din adamlarını da etkilemiştir.

Tarsus ise Stoa felsefesinde önemli merkez kentlerden biridir. Antik dönemde Stoa Okulu'nun önemli filozoflarının bir kısmı Tarsus'ta doğmuş, yaşamış veya eğitim almışlardır. Aynı zamanda Hristiyanlığın yayılmasında önemli bir isim olan Aziz Pavlus'un da bu topraklarda bulunması ve yaşaması Tarsus'un hem dinî hem de felsefi bir merkez olma özelliğini ortaya koymaktadır.

Bu makalede, Stoa Okulu'nun temel düşüncelerinden bahsedilerek geçmişte din, felsefe ve bilim merkezi olan Tarsus'un Stoa Okulu içerisindeki önemine işaretlerle, Tarsus'ta yaşamış ve yetişmiş bazı önemli Tarsuslu filozoflara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Helenistik Dönem, Stoa Okulu, Khrysippos, Tarsus

FROM PAST TO PRESENT: THE IMPORTANCE OF THE STOIC SCHOOL AND TARSUS

Abstract

In Ancient Greece, one of the most influential schools during the Hellenistic and Roman periods, which also reflected its thoughts on subsequent eras, was the Stoic School. Stoicism, which nurtured countless philosophers for more than four centuries, continued its influence even after the Ancient Period and impacted early Christian clergy.

Tarsus is one of the important central cities in Stoic philosophy. In ancient times, some of the prominent philosophers of the Stoic school were born, lived, or educated in Tarsus. Additionally, the presence and life of Saint Paulus, an important figure in the spread of Christianity, in these lands highlight Tarsus's feature as both a religious and philosophical center.

This paper discusses the fundamental ideas of the Stoic school, highlighting the importance of Tarsus, which was once a center of religion, philosophy, and science, within the Stoic school. It also mentions several important philosophers from Tarsus who lived and were educated there.

Keywords: Hellenistic Period, Stoic School, Chrysippus, Tarsus

Bu alışma, TÜBİTAK-BİDEB tarafından yürütölen 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı (2023 yılı 1. Dönem) kapsamında desteklenmiştir. (Destekleyen Kurum: TÜBİTAK-BİDEB, Proje Numarası: 1919B012304310)
TÜBİTAK-BİDEB'e destekleri için teşekkür ederiz.

GİRİŞ

Helenistik Dönem'in en etkili okullarından biri Stoacılıktır. Yaklaşık beş yüz yıllık süre içerisinde birçok felsefi sistemi içinde barındırır da genel olarak Stoacılık, etik konusuyla ilgili çalışmalarıyla bilinir. Özellikle İmparatorluk Dönemi filozofların bu konuya olan yoğun ilgisi ve onların eserlerine daha ulaşılabilir olma bunun nedenlerindendir. Fakat Stoacılık sadece bir dönemin veya sadece bir felsefi problemin konusuyla sınırlanmayacak kadar zengin bir döneme işaret eder. Antik Dönem'in pagan kültürünün yeni yayılan bir din olan Hristiyanlıkla karşılaşmasının tam odağında bulunan Stoa Okulu ve filozofları, tüm bu dönüşümle birlikte ortaya koydukları çok katmanlı ve kaynaşmış bir düşünce yolculuğuna sahiptir.

Bu yolculukta önemli merkez duraklardan biri, şu an Mersin iline bağlı bir ilçe olan Tarsus kentidir. Tarsus, döneminde, ticari ve siyasi bir merkez olduğu kadar yetiştirdiği bilim adamları ve filozofları ile de bir bilim ve kültür kentidir. Aynı zamanda Hristiyanlığın kurucusu Aziz Pavlus'un da doğduğu ve yaşadığı bir kent olarak Tarsus, Hristiyanlık için de oldukça önemlidir.

Bu makalede, Stoa Okulu'nun felsefi ilkeleri genel olarak ele alınmakla birlikte, bu okulun gelişiminde önemli bir rol oynayan Tarsus'un tarihsel ve felsefi önemi üzerinde durulmaktadır. Günümüzde de Tarsus, bu önemini hatırlatan çeşitli felsefi ve sanatsal faaliyetlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu çalışma bu nedenle geçmişten günümüze Tarsus'un dinamik yapısını ortaya koymaya çalışacaktır. Geçmişte birçok filozofun doğduğu, eğitim aldığı, bilim yaptığı Tarsus'un önemi ile günümüzde burada felsefeyi canlandırmaya yönelik yapılan çalışmalar makro bir perspektifle tartışılacaktır.

Stoa Okulu

Stoa Okulu¹ yaklaşık beş yüzyıllık bir dönemi kapsayan felsefi bir ekole verilen isimdir. Etkileri Batı felsefesinin Rönesans sonrası yenileşme sürecinde de oldukça yoğun bir biçimde bilinen bir düşünce okuludur. Stoa Okulu'nun tarihçesinde üç dönemden bahsedilmektedir: Erken (Eski) Stoa, Orta Stoa ve Geç (Yeni) Stoa Dönemi. İlk iki döneme dair elimize ulaşan veriler az olmakla birlikte İmparatorluk (Roma) Dönemi'ne denk gelen son dönemine dair daha çok filozof ve eserleri tanınmaktadır. Erken Stoa Dönemi, MÖ III. yüzyılda etkinlik merkezi Atina olan ve okulun kurucusu kabul edilen Kitionlu Zenon (336-264), Kleanthes (331-232) ve Khrysippos'un (280-210) yer aldığı dönemdir (Brun, 2022, s. 13). MÖ II. yüzyılda, Orta Stoa Dönemi'nin belli başlı isimleri ise Babilli Diogenes, Tarsuslu Antipater (Antipatros), Rodoslu Panetius (185-112), Apameli Posidonius'tur (135-51). MS I. ve II. yüzyıllardaki İmparatorluk Stoası ise temelde Romalıdır ve belli başlı isimleri Cicero (MÖ 106-43), Seneca (MÖ 4-MS 65), Musonius Rufus (MS 25-95), Epiktetos (MS 50-130) ve Marcus-Aurelius'tur (MS 121-180) (Brun, 2022, s. 13).

Stoa düşüncesi içerisinde bilgi, mantık, varlık, doğa, psikoloji, teoloji, siyaset gibi felsefenin tüm alt başlıklarıyla ilgili fikirlere ve sistemlere rastlanmaktadır. Bu geniş konu yelpazesi içerisinde Batı düşünce geleneğinin oluşmasında da önemli bir etkiye sahip olduğu muhakkaktır. Dönemlere göre bakıldığında her üç Stoa döneminin odaklandığı konuların farklı olduğunu söyleyebiliriz. Erken Stoa Dönemi'nde daha çok mantık ve diyalektik ile doğa konuları üzerinde durulurken, Orta Stoa Dönemi filozoflarının merkezinde ise etik ve ahlaklılık ile ilgili sorunlar ele alınmıştır. Yeni Stoa ise Stoa felsefesinin tümüyle Roma'da gelişmiş olan bir dönemine karşılık gelir. Roma dönemi filozofları ise daha çok etik ve siyaset konularında eserler ortaya koymuşlardır (Özkan, 2018, s. 150).

Stoacı filozoflar ve onların genel felsefelerini öğrenmek için önemli bir kaynak Diogenes Laertios'un Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri adlı eseridir. Bu eser Antik dönem filozofları hakkında bilgi veren ve MS III. yüzyıla kadar da filozofların öğretilerini ve yaşam hikayelerinin yer aldığı, felsefe okullarını tanıtan temel bir eserdir. Kendisinin de MS III. yüzyılın ortalarında yaşadığı tahmin edilen Laertios, bu eserinde Stoa düşüncesinin önemli filozoflarını ve Stoa felsefesini ayrıntılarıyla anlatmaktadır.

Laertios'un aktardığına göre Stoacılar felsefe konularını fizik, ahlak ve mantık olmak üzere üç bölüme ayırırlar. Bu ayırım ilk olarak Kitionlu Zenon'un Mantık Üzerine adlı eserinde yapılmıştır. Daha sonra da Khrysippos'un Mantık Üzerine ve Fizik Üzerine adlı eserlerinin birinci kitaplarında, Apollodoros ile Syllos'un Stoa Öğretisine Giriş adlı eserinin birinci kitabında, Eudromos'un Temel Ahlak Unsurları adlı eserinde ve devamında Babilli Diogenes ve Poseidonios'da da bu ayırımdan bahsedildiği görülmektedir. Stoacılar felsefeyi canlı bir varlığa benzetirler. Mantık kemik ve sinirler

¹ Diogenes Laertios'un bildirdiğine göre Zenon, boyalı sundurma (Stoa) ya da Peisianaks sundurması denilen yerde bir aşağı bir yukarı yürüyerek derslerini verirdi ve öğrencileri de onu burada dinlemeye geldikleri için Stoacı olarak adlandırılmışlardır (Laertios VII. Kitap, 2024, s. 5).

karşılık gelir, ahlak etli kısımlara, fizik ise ruha karşılık gelmektedir. Bir başka anlatımda ise yumurtaya benzetilir. Kabuğu mantıktır, akı ahlaktır, içi yani sarısı ise fiziktir. Bunun gibi daha birçok benzetme karşımıza çıkar. Stoacıların bu benzetmelerden kastı hiçbir parçanın ötekinden ayrılmadığı yani fizik, ahlak ve mantığın hepsinin iç içe geçmiş olduğudur (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 39-40). Stoacıların genel düşünce yapısında pratik hayata yönelik bir yaşam kılavuzu ortaya koydukları açıktır. Bunu yaparken evrenin işleyişini açıklamaya yönelik fizik, yargıların incelenmesi olarak mantık ve bu iki araştırmanın hedefinde olan insan eylemleri ve bu eylemlerin amacını ortaya koyan etik iç içe örülü bir yapı oluşturur (Gürbüz, 2018, s. 66) ve bunların beraber ele alınması ve okutulması gerekmektedir. Bunu ortaya koyarken de asıl sorulması gereken sorunun, insanın doğaya nasıl uyum sağlayacağıyla ilgili olduğu görülür. Doğaya uyum sağlamak aslında akla uyumlanmaktan bağımsız değildir. Bu anlamda evrendeki us, yaşama uyum ve mutluluk kavramları Stoa düşüncesinin genel yapısını ortaya koymaktadır. Doğaya uygun yaşamaktan bahseden ilk filozof Zenon'dur. Bu aynı zamanda erdemli yaşamak da demektir. Erdem ise uygun bir akılla yaşamaktır. Zenon'a göre mutluluk ise, yaşamın sorunsuz akıp gitmesidir. Bu düşünceye Kleanthes ve Erken Stoa dönemi filozoflarında ve de okulun kurucu filozofu Zenon'dan sonra okulun ikinci kurucusu kabul edilen Tarsuslu Khrysippos'ta da rastlıyoruz. Mutluluk, sadece erdemli bir şekilde sürdürülen yaşamla mümkündür (Zenon ve Kleanthes, 2022, s. D 105-D 116 b).

Stoa filozoflarının mantığa katkılarına bakıldığında Aristoteles'ten daha kapsamlı şekilde konuları ele aldıkları görülür. Retorik ve diyalektik kavramlarını mantığın veya bazılarının göre felsefenin bölümleri olarak ele alırlar. Retorik, açık seçik ortaya konmuş konularda güzel konuşma bilgisi, diyalektik ise soru-cevap yoluyla konuları doğru tartışma bilgisi olarak tanımlanır. Stoacılar ise daha çok diyalektik üzerinde dururlar ve diyalektiğin zorunlu ve öteki özel erdemleri kapsayan bir erdem olduğunu ifade ederler. Stoacılar göre diyalektik, anlamlar ve dil olmak üzere iki alana ayrılır. Diyalektik çalışma olmadan bilge kişi sağlam uslamlama kuramaz; çünkü doğru ile yanlışın ayırt edilmesi, inandırıcı sözle karanlık sözün irdelenmesi diyalektik sayesinde olacaktır. Ayrıca diyalektik olmadan doğru soru sorup yanıtlamak da imkansızdır (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 41-48). Onlara göre mantık sadece akıl yürütmelerin veya kanıtların biçimlerini, kalıplarını değil, akılsal konuşmayla ilgili her şeyin incelemesini de ele alarak dille ilgili çalışmaları da kapsamaktadır. Ayrıca bilginin imkanı, kaynağı, doğru, doğrunun ölçütü gibi konular da inceleme alanları içerisinde (Arslan, 2012, s. 226).

Stoa düşüncesinin Batı düşünce tarihi içerisinde katkısının oldukça fazla olduğu alan imgelem, kavrama ve düşünme üzerine düşünceleridir. Stoacılar imgelem ile imge arasında fark vardır. İmge, düste olduğu gibi, sahte zihin görüntüsüdür; imgelem ise ruhta bırakılmış izdir yani var olanın bıraktığı izdir. İmgelemelerin bazıları duyumsaldır bazıları ise değildir. Duyumsal imgelemler duyu organları ile gerçekleşir; duyumsal olmayan imgelemler ise zihin aracılığıyla gerçekleşen, cisimsiz imgelemlerdir. Stoacılar göre gerçeğin ölçütü kavrayıcı imgelemdir yani var olandan çıkan imgelemdir. Khrysippos'un, Antipatros'un ve Apollodoros'un düşüncelerinde bunlara rastlanılmaktadır (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 49-55).

Stoacıların evreni nasıl gördükleriyle ilgili soruları ise fizik konusundaki düşüncelerinde bulunmaktadır. Stoacılar fizik öğretisini cisimler, ilkeler, öğeler, tanrılar, sınırlar, yer ve boşluk ile ilgili alanlara ayırırlar. Çeşide uygun olan bu ayırım dışında bir de türe uygun olarak üç alandan bahsederler: Evren, öğeler ve nedenlerle ilgili alan. Stoacılar göre evrenin iki ilkesi vardır: etkin ve edilgin ilke. Edilgin ilke dedikleri niteliği olmayan töz yani maddedir; etkin ilke ise bu tözün içindeki neden yani Tanrı'dır. Tanrı sonsuzdur ve maddeyi de kuşatan, her şeyin yaratıcısıdır ve evrenin yaratıcı ilkesidir. Maddeyi de etkin hâle getirendir. Daha sonra ise Tanrı dört öğeyi, ateş, su, hava ve toprağı yaratır (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 132).

Evrensel yangından ve döngülerden de bahseden Stoacılar, doğayla Tanrı'yı birbirinden ayırmazlar. Doğa var olan her şeyi içine alır. Stoacılar doğada "var olan" kavramı yerine daha genel bir anlamı içerdiği için "bir şey" kavramını kullanmışlardır. Bu bir şey kavramının içine cisimsel olanlar veya düşünce ve konuşmanın konusu olan şeyler ya da zaman, boşluk, yer gibi cisimsel olmayan şeyler girmektedir. Fakat tabii ki Stoacılar göre asıl, gerçekten var olan şeyler ancak maddi-cisimsel olanlardır. Buna göre tanrılar da maddi varlıklardır. Çünkü onlar evrenin tözü olan Ateş'in veya evrensel aklın kendisidirler (Arslan, 2012, s. 265-268). Dolayısıyla Stoacılar Doğa-Tanrı ve Ateş terimleri aynı anlamda kullanılır. Buna göre dünya akla uygun, canlı ve akıllı bir yaşayandır, tanrısal değil Tanrı'nın kendisidir. Tanrı ve dünyanın bir tutuluşu, temel noktalardan birisidir. Buna göre bilgi, insan ve dünya arasında ussal bir uyumun gerçekleşmesine olanak sağlar; bilgelik dünyaya katılmadır, Tanrı'ya boyun eğişin ve yazığa rıza göstermenin eşanlamlısıdır (Brun, 2022, s. 52-53). Bu da Stoacıların doğayla ilgili araştırmalarının yine aynı yere ulaştığını göstermektedir. Dünyanın ve doğanın bilgisine sahip olmak demek, ona nasıl uyum sağlayacağımızı belirlemek ve nasıl mutlu bir hayat yaşayacağımızın yolunu bulmak demektir (Arslan, 2012, s. 276).

Stoacıların ahlak anlayışında ise bölümlenme; içgüdü, iyi ve kötü şeyler, tutkular, erdem, erek, en yüksek değer, eylemler, ödevler, özendirme ve caydırmalar gibi kavramlarla yapılır. Stoacılar göre canlı bir varlığın ilk içgüdü, kendini koruma içgüdüdür. Stoacılar ilk dürtünün hazza yönelik olduğunu ileri sürenlere de katılmazlar (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 84-85).

Stoacılar pratik yaşamın nasıl olduğu ve doğaya uyumlanmanın nasıl gerçekleşeceği konusu önemlidir. Mantık ve fizikle birlikte anlamaya çalışılan evren ve insan düşüncesi, etikle birlikte edimlerimizin nasıl olacağını da açıklayacaktır. Stoacılar göre temel amaç, doğaya uygun yaşamaktır. Doğayla uyum içinde olmakla insanın doğasına uygun yaşaması aslında aynı şeydir. Cicero, Stoacıların doğaya uygun yaşamakla ilgili üç tarif yaptığından bahseder. İlki, doğada olup biten şeylerin bilgisine sahip olarak yaşamak; ikincisi, tüm ortalama yükümlülükleri veya çoğu yükümlülüğü yerine getirerek yaşamak; üçüncüsü ise doğaya uygun olan her şeyden veya en önemli şeylerden yararlanarak yaşamak. Cicero, Stoacıların bu tariflerine göre üçüncü tariftan anlaşılan şeyin en yüksek iyi ve en yüksek iyiye dayanan yaşamın -erdem kendilerine bağlı olduğu için- sadece bilge olana uygun düşen yaşam olduğunu söylemiştir (Cicero, 4. Kitap, 2022, s. 6). Bu aynı zamanda erdeme uygun da yaşamaktır çünkü zaten doğa bizi erdeme yöneltecektir. Bu düşünce Zenon, Kleanthes, Poseidon ve Hekaton, Khrysippos gibi birçok Stoacı filozofun eserlerinde dile getirilmiştir. Erdeme uygun yaşamak, doğal olayların deneyimine uygun yaşamakla aynı şeydir. Çünkü bizim yapımız evrenin bir parçasıdır ve hem insan doğasına hem de evrenin doğasına göre yaşadığımızda mutluluk gerçekleşecektir. Bu aynı zamanda evrendeki düzenin başındaki tanrısallıkla da aynı şeydir (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 86-89). Mutluluk, yaşamın uyumlu bir akışıdır. Erdem ise bir kişide iyiliğin bulunuşudur, bütünüle ortak olan bir yetkinliktir. Bu yüzden erdem birdir, mutlaktır. Erdemli olunur veya olunmaz. Erdemli bir kişi, hem derinlemesine düşünen insan hem de bir eylem insanıdır. Erdem bir bilgidir ve öğretilir; onu elde eden kişi de bir daha yitirmez (Brun, 2022, s. 89-96). Erdemli olmak ile bilge olmak insanın doğasına uygun yani akla göre yaşamasıyla paraleldir. Akla göre yaşayan bilge kişi ise tüm tutkularından, hazlarından arınmış demektir. Bilgelik ise erdemler arasında Apollophanes'e göre tek erdemdir (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 92). Seneca'da da bilgelik çokça önemlidir. Hiç kimse bilgeliği öğrenmeden mutlu yaşayamaz. Bilge ona göre tüm diğer insanlardan üstündür. Haksızlığa veya hakarete uğraması mümkün değildir. Bilge kişiye karşı haksızlık veya hakarete yeltenilse bile bilge kişi bundan etkilenmeyen kişidir. Ruhunun sağlamlığı, haksızlık yapanla arasındaki muazzam fark haksızlıkları bertaraf edecektir. Bilge kendinden bir şey kaybetmez. O, talihe güvenmez. Onun erdemle uyumlu olan ve şanstın beklentisi olmayan, onun sayesinde artmayan ya da azalmayan bütün iyi nitelikleri sapasağlam durur. Bilgenin sahip olduğu ve asla kaybetmeyeceği şey, erdemdir (Seneca, 2017, s. 3-29). Bilgelikle felsefenin farkı ise bilgelik insan zihninin yetkin iyiliğidir, felsefe de bilgelik aşkı ve arayışıdır. Seneca felsefenin, bilgeliğin eriştiği yeri gösterdiğini söyler. Bilgelik felsefenin sonucu ve ödülüdür. Felsefe yola çıkar ve gidilen yolun amacı bilgeliktir (Seneca, Mektup XIV, 1992, s. 89/4-8).

İnsanın yaşadığı evreni bilmesi, düşünme ilkelerini ve kullandığı dili çözümlemesi ve nasıl eyleyeceğini bilmesi üzerine bir yaşam felsefesi diyebiliriz Stoa felsefesi için. Antik Yunan etkilerinin doğuya gittikçe mistik öğretilerle buluşması, yeni ve büyük bir dinle yine süreç içerisinde karşılaşılması Stoa felsefesinin temel ilkelerine yeni farklı düşünceler ve sistemler eklemiş ve özellikle de bu zenginliği yaşadığı yer Tarsus toprakları olmuştur. Tarsus, Stoa düşüncesinin gelişmesi için hem elverişli bir ortam hem de Stoa felsefesinin kattıklarıyla birçok düşünceye ve sisteme ev sahipliği yapacak kadar gelişmiş zengin bir coğrafya olacaktır.

Tarsus Neden Önemlidir? Tarsus'un Stoa Felsefesindeki Yeri

Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'nde Mersin iline bağlı bir ilçe olan Tarsus, Anadolu topraklarının en eski yerleşim yerlerinden biridir. Geçmişten günümüze birçok medeniyete tanıklık etmiş bu kentin geçmişinin Neolitik Çağ'a kadar uzandığı söylenmektedir. Tarsus'un coğrafi konumunun önemi, kente, çeşitli medeniyetlerde merkez şehir olma özelliğini kazandırmıştır. Yine verimli topraklara sahip olması, tarım alanları için suya yakın olmak gibi artı özellikler de Tarsus'u gözde yerleşim merkezlerinden biri hâline getirir (Çıblak, 2007, s. 186-187). Ayrıca Hristiyanlık başta olmak üzere çeşitli dinlerin ve de felsefi okulların da burada gelişme imkanı bulduğu söylenebilir.

Doğu ve Batı kültürünün birleştiği Tarsus, İsa'dan önce ikinci bin yılda Hitit İmparatorluğu'nun önemli bir kentidir. İsa'dan önce IX. yüzyılda Asurlular tarafından alınan Tarsus, VI. yüzyılda Perslerin eline geçer. İsa'dan önce 333'te Tarsus'a gelen Büyük İskender, kentin Persler tarafından yıkılmasını önleyerek Roma Dönemi'nde altın çağını yaşamasına neden olur ve kent Kilikya bölgesinin başkenti olur (Ökten, 2023, s. 81). Tarsus'un Roma egemenliği

altına girmesi MÖ 92 yılında başlar ve Tarsus MS 395 yılına kadar Roma egemenliği altında kalır ve Tarsus siyasi bir merkez olarak uzun yıllar etkisini sürdürür.

Kentte bir dönem (MÖ 56 veya 51) Stoa'nın önemli filozoflarından aynı zamanda hukukçu ve hatip Cicero, Kilikya Valisi olarak görev yapmıştır. Roma Dönemi içerisinde, Caesar MÖ 47'de Tarsus'a gelir. Bunu MÖ 41 yılında Romalı komutan Marcus Antonius ile Mısır Kraliçesi Cleopatra'nın Tarsus'a gelişi izler. Yine Antik Çağ'ın Tarsuslu filozoflarından Athenodoros MS 15 yılında Tarsus'a gelir ve kentin yönetimini üstlenir. Daha sonra da bir başka Stoacı düşünür Nestor kenti yönetecektir (Pişmanlık, 2009, s. 18). Bu dönemler hem siyasi bir merkez olan hem de bir bilim ve düşünce merkezi olan Tarsus tarihi açısından oldukça önemlidir. Kentte bilim, felsefe ve eğitim çok ileri düzeydedir. Antik Çağ'ın ünlü gezgin coğrafyacısı Amasyalı Strabon (d. MÖ 64), Tarsus'tan bahsederken halkın kendini büyük bir şevkle sadece felsefeye değil bütün öğrenim dallarına adanmış olduğundan bahseder. Hatta Tarsus'un bu yönüyle Atina'yı ve Aleksandria'yı (İskenderiye) geçtiğini söyler. Burada öğrenmeye düşkün olanların tümü yerlilerdir. Strabon, Tarsus'ta birçok retorik okul bulunduğundan da bahseder (Strabon, XIV. 5 C 674, 2012, s. 13). Birçok filozof, dil bilgini ve şairin yaşadığı bu kent, bir bilim ve üniversite kenti haline gelmiş, 200.000 ciltlik bir kütüphaneyle İskenderiye Okulu'nu da geride bırakmıştır (Ökten, 2023, s. 15-17). Tarsus hem kütüphanesiyle hem de üniversitesi ve buraya eğitim almaya gelen filozof ve bilim adamlarıyla dönemin cazibe merkezlerinden biri olmuştur. Bunun dışında Tarsus, Kilikya bölgesinin karayolu ticaretinin de önemli bir merkezi ve aynı zamanda deniz ticaretinde de önemli bir liman kentidir. Ayrıca çeşitli maden yataklarının olması, bunların ihracatının yapılması ve seramik ürünlerin çıkış noktası olması kentin ticarete yatkınlığını da göstermektedir (Adıbelli, 2019b, s. 215).

Tarsus'un tarihine bakıldığında bilim ve düşüncenin merkezi olduğu kadar dinî inanışların da merkezi olduğu görülür. Eski çağlardan itibaren yerel dinlerin, Hristiyanlığın ve İslam dininin motiflerini üzerinde taşır. Hristiyanlık öncesi Tarsus'un dinî yapısı Grek-Pagan kültürünün etkisi altındadır. Aynı zamanda Yahudilik de mevcuttur (Yıldırım, 2006, s. 102-114). Bunun dışında Tarsus'ta doğduğu düşünülen ve bir sır dini olan Mithraizm de oldukça yaygındır. Hatta Mithraizmin sembolü olan boğayı öldüren Mitra figürünü sikkelere basan tek kentin Tarsus olduğu ve Tarsus'taki kültle Mitra mistisizminin oluşumu arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir (Schwerheim, 2009, s. 85). Mithraizm, bir mistik Roma kültürüdür ve Stoacı gelenekle de uyumlanmıştır. Mithraizmin yayılmaya başlaması (MS I. yy.) aynı zamanda Hristiyanlığın yayılma süreciyle aynı dönemlere denk gelir, her ikisi de güçlenir ve fakat MS 324 yılında I. Constantinus'un Hristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesiyle Mithraizm gerilemeye başlar (Ökten, 2023, s. 27-29). Bu aşamadan sonra Tarsus artık Hristiyanlar için önemli bir merkez olacaktır.

Tarsus'un Hristiyanlar açısından önemli bir merkez olmasının nedeni, Hristiyanlığın temel kurucularından biri olan Aziz Pavlus'un, MS 10 yılında Stoacı felsefenin güçlü olduğu bir ortamda, Tarsus'ta dünyaya gelmiş olmasıdır. Aziz Pavlus'un dönemin önde gelen Stoacı filozoflarla etkileşimi olduğu söylenir ve Pavlus Tarsus'un zengin eğitim ortamında kendini geliştirmiştir. Pavlus ve arkadaşları tarafından yeniden formüle edilen, teorik ve pratik temelleri atılan Hristiyanlık, birkaç yüzyıl içerisinde Roma'nın resmi dini hâline gelmiştir. Bu süreçte Hristiyanlık ve Roma kültürünün birbiri içine girmesi Stoa düşüncesinin ve Hristiyanlığın insanlar için biri felsefi diğeri teolojik iki yönünün oluşmasına neden olmuştur (Berk, 2018, s. 27-41). Tarsus bu anlamda hem Stoa düşüncesinin hem de Hristiyanlığın hem merkezi hem güzel bir sentezi konumundadır.

Tarsus'un İslamiyet'le karşılaşması ise her ne kadar Hz. Ömer dönemine kadar uzansa da Türk-İslam kenti kimliğini kazanması ancak XIV. yüzyıldan itibaren olacaktır. Osmanlı Devleti döneminde de tamamen bu kimliğini yansıtır hâle gelecektir. Tarsus'un İslam dini açısından öne çıkmasını sağlayan ise "Ashab-ı Kehf" kültürüdür (Yıldırım, 2006, s. 114). Bugün Tarsus'ta geçmişin bu büyük mirasının izlerinin bir kısmı bulunmaktadır.

Tüm bu inanışlara ev sahipliği yapan aynı zamanda bir bilim ve düşünce mekânı olan Tarsus'un felsefe tarihi açısından da bir merkez konum olması ve birçok filozofun bu topraklarda yetişmesi tesadüf değildir. Tarsus'un entelektüel yapısında Stoacılığın katkısı çoktur. Fakat aynı zamanda Tarsus'un kent olarak düşünceyi yaygınlaştırmaya elverişli ortamı da Stoacılara elverişli bir zemin oluşturmuştur (Adıbelli, 2019a, s. 176). Tarsus'un birçok Stoacı filozofun yetiştiğini hatta yapılan araştırmalara göre 40'tan fazla filozofun anavatanı olduğu ifade edilmektedir.² Tarsuslu

² Tarsuslu araştırmacı ve yazar Uğur Pişmanlık yaptığı araştırmalarla, 40'tan fazla filozofun bu topraklarda yetiştiği, eğitim aldığı ve tamamına yakınının da Stoacı görüşte olan filozoflar olduğunu tespit etmiştir. Bu filozoflar gramerci şair, güldürü yazarı, astronom, matematikçi gibi çeşitli dallarda da etkinlikleri olan filozoflardır. Bahsedilen filozoflar: Athenodorus, Aratos, Apollonios, Khrissipos, Zenon, Tarsus'lu Aristoteles, Hagnon, Antipater, Arkhidemos, Krates, Aristokreon, Philokrates, Heraklides, Arieos, Heredotos, Artemidoros, Theon, Sandon, Athenodoros (Kordylion), Athenodoros, Boethos, Nestor, Philemon, Dionysides, Diodoros, Areios, Bion, Plutiades, Dionysos, Diogenes, Aziz Paul, Hermogenes, Diodoros, Cosmas ve Damian, Hermina, Filoninna ve Zenais, Theodoros (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Pişmanlık, 2009).

filozofların varlığı, Antik Çağ'da MÖ IV. yüzyıldan başlayarak MS VI. yüzyıla kadar uzanır (Pişmanlık, 2009, s. 69). Aralarında şair, gramerci, retorikçi, matematikçi, astronom gibi farklı alanlarda düşünürler bulmak mümkündür. Ayrıca yine krallara hocalık veya danışmanlık yapmış olanlar, gezgin filozof olanlar veya okul/kütüphane yöneten düşünürlerle de rastlanmaktadır (Pişmanlık, 2022, s. 25).

Tamamından bahsetmek mümkün olmasa da şehrin önemli Stoacı filozoflarından ve düşüncelerinden bahsedilecek olursa ilk karşımıza çıkan isim Tarsuslu şair, filozof ve bilim adamı Aratos'tur (MÖ 315-240). Aratos³, matematik ve astronomi eğitimi için Atina'ya gitmiş ve orada Stoacı filozof Zenon'dan ders almış bir filozoftur (Günay, 2022, s. 11-12). Aratos'tan sonra bahsedebileceğimiz önemli isimlerden Khryssippos, ondan sonra okulun başına geçen Antipater, Zenon ve Diogenes karşımıza çıkar. Hem Tarsus Üniversitesi'ni hem de kent yerel yönetimini üstlenen Athenodoros, eczacı-hekim Areios, Hermongenes, Philemon, Heredotos, Krates, Diodoros, kadın hekim ve düşünür Hermonia gibi birçok Tarsuslu düşünür bulunur (Pişmanlık, 2022, s. 25). Tarsuslu filozoflardan diğer ikisi ise kentten kente dolaşarak yetenekli bir şekilde okullar yöneten filozoflar Plutades ve Tarsuslu Diogenes'tir. Diogenes'in trajik şiirleri de vardır (Strabon, XIV. 5 C 675, 2012, s. 15). Yine Antipater'in öğrencileri Minesarkos ve ondan ders alan Rodoslu Panaetios'da önemli isimlerdir. Panaetios, Antipater'in ölümünden sonra Roma'da kazandığı ün nedeniyle Atina Okulu'nun başına geçmiştir. Yunanistan doğumlu olmasına rağmen yaşamını Tarsus'ta sürdüren filozoflardan birisi de MÖ II. yüzyılda yaşamış hekim ve felsefe tarihçisi Sextus Empiricus'tur. Empiricus, Tarsuslu Heredotos'un öğrencisidir. Eğitimini Tarsus'ta tamamlamış filozoflardan birisi de Tianalı Apollonius'tur. Gramer ve hitabet öğrenmek üzere Tarsus'ta bulunan Fenikeli Euthydemos'a gelmiştir (Pişmanlık, 2009, s. 26-27). Tarsus öyle bir merkezdir ki Tarsuslu olup orada bulunanlar dışında Tarsus'a gelip eğitim alan birçok isimle de karşılaşmaktadır.

Tarsus'ta birçok filozofun varlığı ve Stoa Okulu'nun düşüncelerine katkıları bilinir. Fakat Tarsus'un önemli bir düşünürü olmasının dışında Stoa Okulu'nun Zenon'dan sonra ikinci kurucusu olarak bilinen Khryssippos, hem Tarsus için hem Stoa Okulu için diğer filozoflardan daha çok öne çıkmaktadır. Bu yüzden özellikle Khryssippos'un düşüncelerinden bahsetmekte yarar vardır.

Khryssippos (MÖ 280-207), Erken Stoacılık döneminin önemli bir ismidir. Stoacı filozof Kleanthes Zenon'un yerine okulun başına geçmiş sonra da yerini MÖ 232 yılında Solili Khryssippos'a bırakmıştır (Strabon, XIII 1 C 610, 2012, s. 57). Mantık ve bilgi kuramında ve diyalektikte oldukça ünlü bir isimdir. Ayrıca Stoacı öğretilerin ilk kez sistemleştirilmesini de bu filozofa borçluyuz (Arslan, 2012, s. 193). Laertios, ünlü düşünürün kitaplarının sayısının 705 olduğunu aktarmaktadır (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 180).

Stoa filozoflarının felsefe konularını mantık, fizik ve ahlak diye üç bölüme ayırdıklarını söylemiştik. Bu ayırmada hangisinin öne alındığına dair filozoflarda farklılıklar vardır. Mantık, fizik ve ahlak sıralamasını benimseyenler Zenon, Khryssippos, Arkhedemos ve Eudromos'tur. Ptolemaisli Diogenes ahlakla başlar, Apollodoros ise ahlakı ikinci sıraya koyar. Panaitios ile Poseidonios ise fizikle başlarlar (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 180). Burada filozoflar her ne kadar farklı sıralama yapsalar da bu üç alanın birlikte okutulduğunu ve iç içe olduğunu söylemeliyiz.

Khryssippos'un özellikle mantıkla ilgili çalışmaları önemlidir ve Stoacı mantık görüşünü sistemleştirmiştir. Khryssippos'a göre ilk olarak mantığı konu edinmek önemlidir çünkü kişi önce mantığı konu edinirse felsefenin diğer bölümlerine de ilgisiz kalamayacaktır (Stock, 2023, s. 23). Ayrıca mantıkçı her zaman için bilge kişidir. Çünkü fizik ya da ahlak hangi alan olursa olsun her konu ancak mantık alanındaki çalışma sayesinde kavranır (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 83). Khryssippos da bu nedenle mantık konusunda oldukça önemli noktalara işaret eder. Aristoteles'e alternatif düşünceler de geliştiren Khryssippos aynı zamanda diyalektikte de oldukça ünlüdür. Laertios'un aktardığına göre birçok kişinin "Tanrılarda da diyalektik olsa, bu ancak Khryssippos'un diyalektiği olurdu." diye düşündüklerini belirtir (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 92). Khryssippos'un mantık alanındaki çalışmaları Laertios'un bildirdiğine göre toplam üç yüz on bir tanedir (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 198).

Khryssippos beş temel akıl yürütme/uslamlama biçimi ortaya koymuştur. Bütün mümkün akıl yürütmelerin beş ana kalıba indirgenebileceği görüşündedir. Ayrıca bunlar kanıtlanmaya ihtiyaç göstermeyen kanıtlar olduğu için "kanıtlanamazlar" olarak da adlandırılmaktadırlar (Arslan, 2012, s. 231). Khryssippos'un bahsettiği kanıtlamasız birinci uslamlama, bir koşul ve koşulu başlatan başlangıç teriminden oluşur; sonuç önermesi ise son bölümde yer alır.

³ Strabon eserinde Aratos'un nazım tarzında yazılmış olan Phainomena adlı yapıtından bahseder (Bkz. Strabon, XIV. 5 C 671, 2012, s. 8). Eserin, zamanının astronomi alanındaki bilgileri aktardığı görülür. Eser, Gök Olayları adı ile Aratos yayınları tarafından çevrilerek 2022 yılında yayınlanmıştır (Bkz. Aratos, 2022).

Ö; “Eğer birincisi (doğru) ise, ikincisi (doğrudur); şimdi birincisi (doğru), öyleyse ikincisi de (doğru)”. Kanıtlamasız ikinci uslamlama da bir koşulla sonuç teriminin karşısından oluşur. Çünkü sonuç bölümünde başlangıç bölümünün karşıtı bulunur. Ö; “Eğer gündüzse aydınlıktır; ama aydınlık değil; öyleyse gündüz değil”. Üçüncü uslamlamada, (büyük öncülde) olumsuz önermelerin birleşimi, (küçük öncülde) bu birleşimdekilerden biri, sonuç teriminde de geri kalan bölümün karşıtı bulunan uslamlamadır. Ö; “Platon öldü ve Platon yaşıyor, olmaz; ama Platon öldü; öyleyse Platon yaşamıyor”. Dördüncü uslamlama, öncülleri ayrı bir önerme ve ayrı önermedeki unsurlardan biri olan, sonuç teriminde de geri kalanın karşıtı bulunan uslamlamadır. Ö; “Ya birincisi (doğru) ya ikincisi; ama birincisi (doğru); öyleyse ikincisi (doğru) değil”. Beşinci uslamlama da ise, tüm uslamlama ayrı bir önerme ve bu ayrı önermedeki iki unsurdan birinin karşıtıyla kurulur; sonuç terimini de geri kalan bölüm oluşturur. Ö; “Şimdi ya gündüz ya da gece; ama gece değil; o hâlde gündüz” (Laertios, VII. Kitap, 2024, s. 79-82). Bu akıl yürütme biçimleri ile Khryssippos’un ve genelde Stoacılığın mantık alanında ileri düzeyde çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Khryssippos’un Tanrı, Tanrı’nın eylemleri, insan eylemleri, irade, özgürlüğün imkanı ve iyi ve kötülük üzerine de düşünceleri olduğunu görüyoruz. Stoacı düşüncede doğa, Tanrı ve ateş terimleri eş anlamlı olarak karşımıza çıkar. Dünya ise gökyüzünü, toprağı ve burada bulunan canlıları, insanları ve tanrıları kapsar. Bu dünya akla uygun, canlı ve akıllı bir yaşayandır ve Tanrı’nın kendisidir. Stoada Tanrı ve dünyanın bir görülmesi, Stoacı panteizmin de temelidir (Brun, 2022, s. 53). Stoacıların evrenle ilgili nedensellik ve determinizm görüşlerinden dolayı, kadercilik eleştirisi yapılır fakat Khryssippos genel anlayıştan farklı olarak insan özgürlüğünün mümkün olduğunu söyleyen bir görüşe sahiptir ve bu düşüncelerinden dolayı ılımlı bir determinist olduğu söylenebilir. O determinist bir yapının insan özgürlüğüyle uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Khryssippos’un Tanrı ile ilgili görüşleri de oldukça önemlidir. O, Tanrı’nın kötülüğe neden olmadığı görüşünü savunur. Şeylere baktığımızda ona göre gerçekte hiçbir kötülük yoktur. Ona göre iyiler, kötüler olmaksızın var olamazlar. Kötüsüz iyi, mantıksal yönden olanaksızdır (Günay, 2018a, s. 93). Stoa düşüncesinde karşımıza çıkan ilahi inayet konusunda da Khryssippos’un görüşleri vardır. Stoacılık Tanrı’nın inayeti hakkında kesin bir inanca sahiptir. Tanrı’nın bilgisi ve ilgisi dahilinde evrenin işlemesi konusunda Stoacılıkta, özellikle Epiktetos’un, inayet konusunu, Tanrı’nın dünyayla ilgilendiğini göstermek için teolojik bir argüman olarak kullandığını görüyoruz. Khryssippos’a göre ise iki şey vardır: insan ve evren. İnsan, tanrıları taklit eder. Tanrılar da evrenin, uçsuz bucaksız bütünü iyiliğine hizmet ederler. Bu bağlamda her şey birbirine bağlıdır. Tanrı hem hayat ilkesi ve yaratıcı ateş hem de evreni düzenleyen ve koruyan akıldır. Her şey tanrısal aklın değişmez yasalarına göre işler ve evrendeki bütün olaylar da mutlak bir zorunluluğun etkisindedir. Khryssippos, Tanrı’nın, evrenin iyiliğini düşündüğü için, tanrısal inayetin olduğunu düşünür. Ona göre kötülüklerin varlığı bile iyiliği daha görünür kılmak içindir (Günay, 2018b, 140-142).

Tarsuslu Khryssippos’un MÖ 207 yılında Atina’da ölmesiyle birlikte okulun başına Khryssippos’un öğrencileri geçer. Bu tarihten itibaren Orta Stoa ve Geç Stoa Dönemi’nin birçok filozofuyla karşılaşırız. Antipatros (MÖ 200-129) bunlardan biridir ve Khryssippos’un da öğrencisidir. MÖ II. yüzyılda yaşamış olan düşünür Orta Stoacılık Dönemi’nin önemli isimleri arasındadır. Antipatros ünlü Stoa filozofu Panaitios’un da hocasıdır. Yine Tarsuslu ve aynı dönemde yaşamış iki Athenedoros önemli düşünürler olarak karşımıza çıkar. Kordylion adıyla anılan Athenedoros (MÖ I. yy.) dışındaki diğer Athenedoros (MÖ 74-7), Stoacı Poseidonios’un (MÖ 135-51) öğrencisidir ve eğitimini tamamladıktan sonra gezgin bir konuşmacı olarak zamanını geçirmiştir. Özellikle ahlak ile ilgili düşünceleri önemlidir (Pişmanlık, 2009, s. 49-55). Augustus döneminde Athenedoros ve diğer önemli bir düşünür Nestor (MÖ 73-22), Tarsus Üniversitesi’nin iki filozofu olarak kentin politik önderliğini de yapmıştır ve şehrin anayasasını değiştirdiği bilinmektedir (Ökten, 2023, s. 82). Tarsuslu önemli şair ve düşünürlerden ikisi de MÖ I. yüzyıl ile MS I. yüzyıl arasında yaşamış olan Dionysides ve Diodoros’tur. Diodoros’un aynı zamanda tarihçi olduğu bilinmektedir (Pişmanlık, 2009, s. 59). Ünlü bir hatip olan Hermogenes (MS 150-225), Hekim kardeşler olarak bilinen ve MS III. yüzyılda yaşamış olan Cosmas ve Damian da Tarsus doğumludurlar ve tıp ve cerrahliğin piri olarak anılırlar (Pişmanlık, 2009, s. 63-65). Bu önemli isimler dışında da MÖ IV. yüzyıldan MS III. yüzyıla kadar yayılmış olan; Tarsus’ta doğup yaşamış; Tarsus’ta doğup, eğitim alıp başka yerlere göç eden veya başka topraklarda doğup, gelip Tarsus’ta eğitim alan birçok bilim adamı ve düşünür bir şekilde bu topraklarda yetişmiş ve Tarsus’un düşünce hayatını zenginleştirmişlerdir.

Sonuç Yerine...

Tarsus’un, geçmişten günümüze tarihine bakıldığında, en etkili dönemlerinden birini Stoacılıkla birlikte yaşadığını görüyoruz. Hem felsefe tarihi içerisinde bir ekol olarak Stoacılığın yansımaları hem de Anadolu’da felsefenin yaygınlığı Tarsus gibi kentleri cazibe merkezi hâline getirmiştir. Fakat daha sonra değişen siyasi yapı, Grek

düşüncesinin etkisinin azalması, Hristiyanlığın etkisinin artması ile birlikte toplumdaki dinî yapıdaki değişimler ve evrene dair sorulan sorulara alternatif dinî yanıtların hâkim olması gibi birçok sebeple birlikte Tarsus'taki düşünce ve filozofik yaşam etkisini yitirmeye başlar. MS III. yüzyıldan itibaren artık Tarsus'ta düşünsel okullaşma döneminin bittiğini söyleyebiliriz (Pişmanlık, 2009). Bu tarihten itibaren Hristiyanlığın etkisinin giderek artması ile birlikte dinin merkezde olduğu bir dönem ve Hristiyan din adamlarıyla birlikte gelişen bir düşünce hayatının egemenliği başlayacaktır. Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde canlılığını kısmen muhafaza eden Batı düşüncesi, Skolastik Dönem'le birlikte felsefenin dinin hizmetine girdiği uzun bir yolculuğa ev sahipliği yapacaktır. Böyle bir ortamda felsefi düşünüş, okullaşma ve düşünce hayatının zenginliği gözlenemez. Tarsus'un karşı karşıya kaldığı durum da buna işaret eder. Tarsus bilim ve kültür merkezi olma özelliğini yitirecektir. Bize miras olarak kalan ise güçlü düşünceleri ve günümüzü hâlâ aydınlatan fikirleriyle Tarsuslu Stoacı filozofların eserleri olacaktır.

Bugüne baktığımızda Anadolu'nun zengin düşünce hayatı ve Anadolu filozofların yaşamları dönem dönem çalışmalarına konu olmaktadır ve literatüre önemli katkılar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan birisi de yaklaşık 20 küsur yıldır Tarsus'ta yürütülmektedir. Günümüzde Tarsus, felsefi birikimi tekrar canlandırmaya çalışan araştırmalara ev sahipliği yapmaktadır. Tarsuslu Araştırmacı-Yazar Uğur Pişmanlık tarafından yürütülen bu çalışmalardan biri Tarsus merkezli faaliyet yürüten ve 2004 yılında yayın hayatına başlayan Aratos Felsefe Dergisi'dir. Bu dergi tarih, felsefe, kültür ve sanat alanında yayın yapan bir dergidir ve 20 yılda 123 sayı yayımlamıştır. Bu dergi bünyesinde kurulan kütüphane ve yapılan çeşitli etkinliklerle (gezi, söyleşi, sanat etkinlikleri, sergiler, belgesel çekimi vs.) şehrin felsefe ve kültür adına çalışmaları hâli hazırda devam etmektedir. Yine Aratos Felsefe Dergisi'nin 2011 yılında kurduğu "Aratos Felsefe Okulları" da Tarsus'la birlikte çeşitli illerde faaliyetlerine devam etmektedir. Okul 13 yıldır yüze yakın hocanın katılımı ve yüzlerce öğrencisi ile derslere devam etmektedir. Dikkat çeken bu etkinlikler nedeniyle Aratos Felsefe Okulu 2016'dan bu yana Türkiye Felsefe Kurumu ile birlikte yapılmaktadır. Aratos Felsefe Dergisi ve Sanatevi'nin kentte yaptığı önemli etkinliklerinden birisi de Tarsus Belediyesi ile ortaklaşa yaptıkları -ilki Kasım 2021, ikincisi Mayıs 2022 ve üçüncüsü de Kasım 2023- "Tarsus Felsefe Festivali"dir. Bu festivallere önemli araştırmacılar ve akademisyenler konuşmacı olarak katkı sağlamaktadırlar. Yazar Uğur Pişmanlık yaptığı araştırmalarla ve yazdığı eserlerle Tarsus'un bilim, kültür ve felsefe tarihine ilişkin birçok bilgiyi gün yüzüne çıkarmış ve Tarsus'ta yaşamış 40'tan fazla Stoacı filozofun tespitiyle felsefe çalışmalarına önemli katkılar sunmuştur.

Tarsus, 2000 küsur yıl öncesinin önemli Stoacı filozoflarının yetiştiği, Anadolu'nun bereketli topraklarından birisidir. Helenistik Dönem'in önemli okullarından biri olan Stoacılığın izlerinin bu topraklarda olması, burada yetişen filozofların bugün Tarsus'ta tekrar hatırlanması hem Tarsus hem de düşünce dünyasına katkı için oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, H. (2019a). Khryssippos'tan St. Paul'e, Mithra'dan Orpheus'a: Mitlerin, İnançların ve Ritüellerin İzinde Tarsus Düşünce Mirası. U. Pişmanlık (Yay. Haz.), Aratos Felsefe Okulu Ders Metinleri-2 (s. 169-184) içinde. Aratos Yayınları.
- Adıbelli, H. (2019b). Tarih Boyunca Tarsus Kapadokya İlişkisi. U. Pişmanlık (Yay. Haz.), Aratos Felsefe Okulu Ders Metinleri-2 (s. 207-216) içinde. Aratos Yayınları.
- Aratos (2022). Phaenomena-Gök Olayları. (D. Ataman, Çev., U. Pişmanlık, Yay. Haz.). Aratos Yayınları.
- Arslan, A. (2012). İlkçağ Felsefe tarihi 4-Hellenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular Stoacılar Septikler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berk, F. M. (2018). Erken Dönem Hıristiyanlıkta Stoacılık ve Aziz Paul. H. N. Erkızan (Ed.), Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, Stoa Felsefesi 29. Kitap (s. 27-46) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Brun, J. (2022). Stoa Felsefesi. (M. Atıcı, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cicero (2022). İyi ve Kötü Şeylerin Gayeleri Üzerine. (C. C. Çevik, Çev.). Albaraka Yayınları.
- Çıblak, N. (2007). Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1): 185-196.
- Günay, M. (2018a). İlk Stoa Döneminde Tarsuslu Bir Filozof: Khryssippos. H. N. Erkızan (Ed.), Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, Stoa Felsefesi 29. Kitap (s. 91-95) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Günay, M. (2018b). İnyet Düşüncesinin Tarihsel Serüveni: Herakleitos'tan Seneca'ya. H. N. Erkızan (Ed.), Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, Stoa Felsefesi 29. Kitap (s. 133-148) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Günay, M. (2022). Tarsus'lu Bir Filozof Gökbilimci Aratos. U. Pişmanlık (Der.), Stoa Felsefesi ve Tarsus'ta Stoacılık (s. 11-12) içinde. Aratos Yayınları.
- Gürbüz, C. (2018). Antik Stoa'da Kader ve İrade Özgürlüğü Sorunu. H. N. Erkızan (Ed.), Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, Stoa Felsefesi 29. Kitap (s. 65-76) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Laertios, D. (2024). Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri. (C. Şentuna, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Ökten, A. İ. (2023). Kilikya'da Antik Bir Başkent Tarsus. Aratos Yayınları.
- Özkan, C. İ. (2018). Seneca'nın Stoacı Ontolojisi Bağlamında Kötülük Sorununun Nedenselliği. H. N. Erkızan (Ed.), Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, Stoa Felsefesi 29. Kitap, (s. 149-158) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Pişmanlık, U. (2009). Antik Çağ'da Tarsus'lu Filozoflar. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pişmanlık, U. (2022). Bir Tarsus Valisi: Hukukçu ve Stoacı Filozof Cicero. U. Pişmanlık (Der.), Stoa Felsefesi ve Tarsus'ta Stoacılık (s. 23-32) içinde. Aratos Yayınları.
- Schwerheim, E. (2009). Antikçağ'da Anadolu. (N. Batu, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Seneca (1992). Ahlaki Mektuplar-Epistulae Morales (Kitap I-XX). (T. Uzel, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Seneca (2017). Bilgelğin Sarsılmazlığı Üzerine-İnziva Üzerine. (C. C. Çevik, Çev.), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Stock, St. G. (2023). Stoacılık. (M. Molacı, Çev.). Fol Kitap.
- Strabon (2012). Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV. (A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yıldırım, M. (2006). Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6(2): 101-122.
- Zenon ve Kleanthes (2022). Stoa Felsefesinin Kuruluş Fragmanları: Zenon ve Kleanthes. (C. C. Çevik, Der. ve Çev.). Albaraka Yayınları.